

O BÝVANÍ A SPOLOČNOM SVETE (Architektúra: filozofia a verejný priestor)

JOZEF PAUER, Filozofický ústav SAV, Bratislava

PAUER, J.: On Habitation and the Shared World (Architecture: Philosophy and Public Sector)

FILOZOFIA 63, 2008, No 9, p. 776

On the background of several examples of the demolishing of historical sites in Bratislava the article deals with the structure of human existence as habitation. It examines various kinds of habitation as well as its constitutive relationships. The decrescent public mode of human habitation calls for attention to be paid to pathological changes in public sector and society. Underlined is the necessity for philosophy to enter the public sector in order to separate the essential from the ephemeral.

Keywords: Architecture – Habitation – Existential needs – Philosophy – Culture – City – Surrounding – Public sector

Úvod (miesto, situácia). Bratislava. Replika Titanicu, River Park sa rozrástol ako atómový hrieb. Priamo na mieste, ktoré mu uvoľnilo asi tristo vyrúbaných stromov – darcov kyslíka, tieňa a pokoja pre chodcov na ich prechádzke po promenáde pri Dunaji. Záujmovú oblasť nového Slovenského národného divadla pohltil ďalší vábivý príznak „prekrásneho nového sveta“ (deklarovaná polyfunkčnosť, realizovaná idolatria peňazí a zabávačstvo) – Eurovea. Relevantné inštitúcie verejného záujmu miznú.

Búranie je pre investorov na Slovensku výhodné... Demoluje sa jedna pamiatka za druhou a kompetentné inštitúcie mlčia, prípadne vypíšu pokutu, výška ktorej predstavuje pre previnilca jeho týždňové vreckové. Barbarské zbúranie priemyselných pamiatok v areáli závodov Gumon a Kablo, to sú len dva krôčiky v ničivej sérii „rozvíjania“ Bratislavy.

Krásna ukážka slovenského funkcionalizmu, poliklinika s nemocnicou na Bezručovej závratne pustne, nezáleží na zdraví ani na umeleckej hodnote architektúry. Rovnako je to so vzdelávaním: chátka, podobne ako jedinečná secesná budova gymnázia na Grösslingovej... A prúdy bezdomovcov sa rozlievajú stále mohutnejšie po všetkých predmestiach, sídliskách i v centre mesta.

Filozofia a verejný priestor? Demokracia sa na svojom pochode našimi končinami ocitla v tandeme s demoláciou. Hoci tieto slová nemajú spoločný pôvod (jedno pochádza z gréčtiny, druhé z latinčiny), v slovenskom prostredí celkom nepozorovane a organicky zrastajú. Tá irónia, ak pomyslíme na to, že grécke *démo* znamená *stavat', budovat'* (je zrejmé, že tu nevťahujem do významových súvislostí grécky koreň slova demokracia, ktorým je *démós*, a nie *démo*, len sa pohrávam s homonymickým aspektom koreňov týchto dvoch rôznych slov) a latinské *domus* i praslovanské *dom* označovali miesto, kde sa býva ([1], 102).

A súvisí vôbec toto všetko s filozofickými otázkami? Bez toho, aby som zachádzal

do obsahlych, no nikdy nie nadbytočných úvah o zmysle a poslaní filozofovania, odpovedám na túto otázku priamo a rozhodne: Áno. A táto súvislosť vôbec nie je nepriama alebo odľahlá. Ak je pravda, že najautentickejšou oblasťou filozofického pýtania je človek a jeho podstata, povaha jeho existencie, tak sme tu „doma“. Pomyslime, aspoň na okamih, len na niektoré etymologické súvislosti slova *bývať*, ktoré má pôvod v slovách *rásť*, *rodiť* (indoeurópsky *bew*). Derivátom tohto pôvodného slova je slovo *bylina*, kde sa tiež zachoval význam spojený s rastom (rastlina) a životom – kto (čo) rastie, ten (to) žije.¹ Z významu slova *rásť* sa vyvinul význam slov *žiť* a *byť*. Slová, ktoré označujú najvladnejšiu oblasť filozofického skúmania, ono večne nezmapovateľné mystérium. A druhotným derivátom je práve slovo *bývať*. A s rastom a bývaním priamo súvisí budovanie ([1], 52).

No nielen z týchto etymologických súvislostí je zrejmá úloha filozofie pri otázkach budovania, búrania a bývania. Filozofia preda vo svojom skúmavom premýšľaní, premýšľavom skúmaní povahy existencie človeka nehľadá len akési abstraktné pojmy, večné poučky, záväzné normy, podľa ktorých by mali všetci žiť, ak majú dospieť k blahu v krásnom orwellovskom svete. Filozofia takto spoločný svet a jeho inštitúcie nevidí. Vystupuje (mohla by, a hádam by aj mala vystupovať) vo verejnom priestore invenčne, nekonvenčne, až rebelantsky v záujme rozlišovania medzi pravdou a lžou, dobrom a zlom, krásou a ošklivosťou alebo, menej pateticky, v záujme rozlíšenia a odlúčenia podstatných inštitúcií od nepodstatných. Aby však aj toto svoje poslanie mohla naplňať, musí zotrvať vo verejnom priestore. Nateraz je z neho vytlačená atrofiou zmyslu, hypertrofiou zisku.

Krajina dostáva novú tvár (alebo: Človek ešte dýcha). Všetko má svoju vlastnú existenciu. Ale táto existencia predpokladá a má vzťah k iným členom spoločnosti a, napokon, k celku bytia. A k iným častiam organizmu mesta. Alebo už tu nie je organizmus mesta, celok spoločnosti a celok bytia? Spoločný svet? Rozpadáva sa do bujnejúcich metastáz atomizovaného sveta a jeho amorfných črepín.

Krajina tak dostáva novú tvár. Podľa zmenenej duše človeka. Strata kultúrnej (duchovnej, duševnej, etickej i etologickej) dominanty sa stáva príznakom epochy. Pohnútkou je čo najväčšia korisť. Spoločné záujmy sa podriaďujú záujmom úzko osobným. Plutokratická päšť tmy a noci a zlata všetkých farieb vychyľuje tajomné kyvadlo života z ciest ducha na cesty krvi, lačného egocentrizmu a inštinktu posesívnosti. A hoci človek ešte stále dýcha – je posadnutý túžbou i tíško miluje, obetuje sa pre deti i pre vlast' (alebo aj nie, tak to už ľudia robia), aj ten neuchopiteľne jemný duch v ňom ešte stále pulzuje a vykresáva v ňom iskru poznania –, v spoločnom svete, v spoločnosti na jednej strane narastajú rezignácia a pasivita, na druhej sa rodia nové a nové rozbroje. Na takom mieste je potom človek priveľmi človekom, nemôže tu žiť; iba ak si zvykne alebo únavou otupie – a to už nie je človekom.

Rozptýlenosť, zmysel celku rozbitý na nespočetné množstvo úlomkov. Názorov, hodnôt. A diskusií o nich. Diskusia: ľudový kokaín, ktorým opíja demokracia. A niekedy ani tým už nie. Na úrovni štátu i miest a obcí sa diskutuje (alebo aj nediskutuje) o inštitú-

¹ Hádam je zrejmé, že týmto sa nemyslí rovnosť sveta rastlín so svetom zvierat a týchto svetov so svetom človeka. Do detailného rozboru spôsobov vzťahovania sa k svetu na rôznych stupňoch bytia až po charakter ľudskej osoby a jej vzťahovanie sa k celku sveta sa v rámci tohto uvažovania nemožno pustiť. A takisto si týchto niekoľko riadkov etymologických poznámok nerobí nárok na vyčerpávajúce zodpovedanie otázky o súvislosti týchto úvah s filozofiou.

ciách sveta spoločne vyznávaných hodnôt, o priestorových riešeniach sveta rozmanitých názorových orientácií, ktoré všetky majú (mať) svoje miesto v milieu možností, ktorým je mesto v jeho členitej štruktúrovanosti. A „rozvojovo-projektové“ firmy rozhodujú o tom, čo sa zbúra a kde bude aká budova stáť. Demontáž inštitúcií štátneho a národného života pokračuje likvidáciou vrstiev pamäti.²

Rozmanitosť spôsobov ľudského bývania sa nebezpečne deformuje. Polyvalentnosť verejného bývania sa redukuje na administratívu, najmä finančnú, decimuje sa kultúra, zdravie, vzdelávanie a výchova. Bujnie u nás nový, v časoch neslobody neznámy modus bývania – bezdomovecť. No a v priamej úmere s rastom počtu „slobodných“ ľudí prebývajúcich „na ulici“, „pod mostom“, „pod širákom“, vyrastajú „osobité“ kreácie bánk, finančných a iných ústavov „slobodného“ trhu.

Mestá, verejný záujem a architektúra. Štát, mestá a verejné inštitúcie sa prestali zaujímať i starať o záležitosti architektúry a urbanizmu, a teda aj o záležitosti občanov. Alebo aj v obrátenom poradí. Celkom evidentne tomu nasvedčujú realizácie nových, aj tých najvýznamnejších projektov, ktoré, hoci tvarovo vyzývavé a pútajúce pozornosť, nevyjadrujú žiadnu štátnu alebo vládnu koncepciu, alebo aspoň víziu mesta a jeho života, iba ak čírou náhodou niektorú zo záľub držiteľa moci v štáte či v meste (pardon, voleného zástupcu ľudu a predstaviteľa moci ľudu). Kto by sa tým trápil? Keď sa všetko podriaďuje takzvanému voľnému trhu, prečo mu nepodriaďiť aj architektúru, verejný priestor a prostredie našich životných činností? Tu sa však predsa len neodbytné hlási pochybnosť: Ak už trhové hospodárstvo formuje naše prostredie, dokáže vytvárať aj sféru verejného záujmu? A ak nie, nehrozí jej redukcia na súkromné enklávy, v ktorých sa prístup verejnosti a oblasť verejného záujmu obmedzí na dopravnú infraštruktúru, nákupné centrá, administratívne, prípadne vzdelávacie komplexy, aj to len v limitovanej miere?

Pre trhové hospodárstvo nie je prvotne záväzný žiadny verejný záujem, ani len v regulatívnej miere (žiaľ, taká je naša aktuálna skúsenosť), naopak, jeho základným regulatívom sú súkromné investície a stratégie rentability a zisku. A tak sa nemožno nepýtať, či vybudované oblasti ciest, námestí a parkov, ktoré pretrvali celé storočia a stali sa prirodzenou súčasťou nášho prostredia a konania v ňom, dokážu prežiť aj v časoch takéhoto *trhavého* trhového hospodárstva.

Realita, ktorej sme nielen svedkami, ale aj aktérmi a účastníkmi, nás opätovne utvrdzuje v názore, že súkromné nadácie a súkromní rozvojoví projektanti (na „nacionalistickom“ Slovensku, jazykovo takom tolerantnom, známejší ako *developeri*) nie sú pripravení a vlastne nie sú ani schopní vybudovať a udržiavať verejnú sféru, ktorá by disponovala kvalitami takými samozrejmiými pre historické centrá európskych, ako aj niektorých našich miest, ktoré si zachovali svoj mestský charakter a svoj *genius loci* aj napriek desaťročiam „vyrovnávania rozdielov medzi mestom a dedinou“.

Dnes sa priamo pred našimi očami prehľbuje degradácia centier miest. Tento jav sa

² Deštruuje sa silueta mesta, ničia sa celé mestské oblasti, búrajú sa vzácne priemyselné budovy, kultúrne pamiatky, rušia sa knižnice, koncertné siene, divadlá, školy (!), nemocnice (!!!)... Ako huby po daždi rastú firemné budovy, banky... (To nie je stavebný, a už vôbec nie civilizačný alebo kultúrny rozvoj... Len jeden z celého radu fenoménov špekulácie vo svete globalizovanej kultúry zabávačstva a šmeliny... Tie stavby neposilnia vitálne funkcie kultúry ani ducha národa.)

netýka výlučne nás, je to spoločný fenomén celej vysoko civilizovanej európskej spoločnosti. Podpísala sa na ňom pomerne prudká redukcia pôvodných obyvateľov miest, ich starousadlíkov, a zároveň nárast počtu ich „používateľov“ a konzumentov, ktorí prišli a stále prichádzajú z predmestí a z okolia miest. Predmestská neumeľosť, ale aj nevkus a barbarstvo prekričali a vytlačili mestskú civilizovanosť, kultivovanosť a zdvorilosť. Mobilné, nezakotvené a mobilizované masy valiace sa do miest z deindustrializovaných predmestí a z vidieka, zbaveného jeho pôvodnej poľnohospodárskej kultúry, predstavujú pre mestá a celú krajinu permanentnú hrozbu. Mestá sa zahusťujú, rozširujú, no na úkor oblastí verejného záujmu. A na predmestiach takisto stále hustejšie vyrastajú satelity rodinných domov. A jedným i druhým je vlastná, napriek estetizácii a sofistikovanosti, strata stredu, vo svojom účinku sú antihumánne, emocionálne a sociálne patologické.

Ako sa vymaniť z tohto diabolského kruhu „zvedečťovania“, náhradkového estetizovania, ekonomizovania, ekologizovania architektúry, budovania a bývania a obnoviť narušenú kontinuitu biotropného stavania pre živé ľudské bývanie v rozmanitosti jeho modov a v komplexnosti jeho existenciálnych funkcií? Ako premôcť toto moderné i postmoderné, „učené“, „zamatové“ barbarstvo? Vidíme, že rozširovanie miest nikam nevedie. Mohlo by pomôcť budovanie mestskej kultúry na predmestiach? Vniesť do nich mestskú civilizáciu, zasadiť, pestovať a šíriť v nich verejnú sféru? Teda nie zahusťovanie a rozširovanie miest, ale rozšírenie sfér verejného záujmu rekonštrukciou predmestí a ich rozvojom?

Konštituovanie verejnej sféry sa nemôže stať len záležitosťou trhových pomerov, vedľajším produktom obchodu. Hoci je obchod jednou z jej súčastí, vo svojom podstatnom vymedzení je záležitosťou verejného záujmu, ktorý musia hájiť stavebné komisie mestských inštitúcií. Súkromní projektanti sledujú predovšetkým komerčný aspekt verejného priestoru, a preto nie sú kompetentní ani ako hlavní architekti (alebo tí, pod diktátom ktorých hlavní architekti vykonávajú svoju funkciu), ani ako tí, čo tvoria a vydávajú zákony a čo zákonne rozhodujú o urbanizme, o rozsiahlych mestských plochách a ich občianskom využití. Architekti musia teda pamätať na to, že aj keď pracujú pre mocných *developerov*, nemali by sa stať služobníkmi ich súkromných záujmov, mali by si zachovať nezávislosť tvorcu a nestrácať zo zreteľa „verejný záujem“ spoločenstva obce, mesta a záujem celej spoločnosti.

Človek a prostredie. Afinity človeka a priestoru. Človek žije v určitom vymedzenom priestore, ktorý si vydobyl (a neustále znova vydobýva) z ríše hmoty a vegetatívnych síl a prispôbil si ho svojmu životu, naplnil ho vedením a citmi. Na to, aby žil svoj ľudský život, potrebuje určité miesto, na ktorom môže bývať. Človek býva na dedinách, v mestách a v rôznych budovách, v ktorých sa mu pri ich budovaní a používaní inkarnoval zmysel vecí jeho života. Prebývaním v nich si buduje svoj vzťah k danému prostrediu, k spoločnosti a k vesmíru. Zmysluplnosť tohto vzťahu je cieľom, ktorého počiatky splyývajú s prameňmi tvorivo-prispôbivej povahy cieľavedomej ľudskej činnosti a ďalej za ňou s duchovnými prameňmi biologickej adaptácie.

Človek transformuje dané prostredie a uskutočňuje svoju predstavu miesta vhodného na svoje životné pôsobenie. Budovanie uhasína v budove. A v priestoroch budovy (alebo mesta, ulíc, tovární, divadiel, škôl, bytov) sa prebúdzajú proces bývania v jeho špecifických podobách.

Ľudské bývanie je teda ambiguitný vzťah, v ktorom sa vzájomne dopĺňajú procesy budovania a bývania. Človek v bývaní nachádza zmysel svojej existencie na celkom určitom mieste vo svete, odkrýva v ňom zmysel tohto svojho miesta i toho, že na toto miesto (vo svete, v spoločnosti, v spoločenstve či v rôznych zoskupeniach a v rodine) patrí práve on a práve taký, aký je. Je to jeho miesto, na ňom prebýva a prebývaním na ňom je determinovaný aj jeho konkrétny život v daných spoločenských podmienkach. Na druhej strane, človek nie je znehybnený na jedinom mieste, jeho existencia v súradniciach spoločenských interakcií je preniknutá dynamizmom síl s rôznymi orientáciami. Je tiež na ceste, po ktorej putuje od miesta k miestu, od človeka k človeku, vytvára vzťahy k ľuďom, k javom, veciam, udalostiam na tejto ceste a vyberá si svoje miesto, a tým aj určité zaradenie v rámci society. V tejto dialogickosti cesty a cieľa, odchodu a návratu, hľadania a spočinutia sa rodí priestorovosť života človeka. Inkarnáciou tejto priestorovosti i jej udržiavateľkou v činnostiach človeka je architektúra. Poeticky pravdivo o tom vypovedá A. de Saint-Exupéry v *Citadele*: „Zovrel som do hraníc putujúcu karavánu. Bola len zrnom na lôžku vetra. Vietor unáša semeno cédra ako vôňu. Ja vetru vzdorujem a sadím semeno do zeme, aby sa cédre košatili pre slávu božiu“ ([2], 16).

V Saint-Exupéryho *Citadele*, v tomto románe-eseji, je životným priestorom človeka púšť, čím básnik zdôrazňuje, že pobyt človeka na zemi je možný len vtedy, keď sa o ňu stará, keď kultivuje pôdu i seba a svoje vzťahy k iným ľuďom a k iným bytostiam. Až tým sa zo zeme stáva príbytok ľudí.

Bezprostredné vlastníctvo príbytku (miesta, mesta, kraja), jeho používanie, obývanie nie je ešte ľudským bývaním na zemi. A už vôbec ním nie je premena bytu na úkryt a život v ilúzii vlastníctva tohto úkrytu. Ak má človek bývať ako človek, ak teda má v byte nachádzať seba v autenticite svojej ľudskej existencie, musí v ňom stále nanovo vytvárať pravé bývanie, zväzovať svoje činy s ľudskou spoločnosťou a vykresávať vo svojom prebývaní na zemi duchovnú iskru v komplexe vrstiev kultúry, pretože len v nej aktívne afirmuje svoj život v stave neuhasínajúceho ohňa vedenia a citu a jedine ona je tým uzlom, ktorý drží jeho byt v obývateľnej forme. Ak tento zväzok preruší, príbytok pohltí tma, beztvárna, neobývateľná stavebná hmota.

Charakter existencie človeka sa vymedzuje jednotou jeho života a miesta, na ktorom svoj život tvorí [3]. Samozrejme, že tu nezohráva jedinú úlohu jeho individuálny horizont. Tento vzťah nadobúda svoje reálne, živé črty až v konkrétnych národných dimenziách historických, kultúrnych, sociálnych a ekonomických súradníc spoločenskej štruktúry. No komplexná funkcia bývania je spoločná všetkým formám ľudského života.

Ako vlastne bývame? Človek sídli v množstve svetov „medzi zemou a nebom“. Naše bývanie sa uskutočňuje vo variete, v ktorej možno rozlíšiť niekoľko vrstiev. Spôsoby bývania sa viažu vždy na určité miesto. *Osídlenie* je miesto, na ktorom sa odohráva *prírodné bývanie*. Nemyslím tým len bývanie uprostred prírody. Aj keď sa rodíme do už existujúceho, človekom vytvoreného a kultivovaného prostredia, ktorému sa musíme prispôsobiť, nevyhneme sa potrebe porozumenia tomuto už existujúcemu prostrediu ako sídlu, ako určitému riešeniu pôvodného problému uvoľnenia miesta špecifickému charakteru našej existencie a prispôsobenia sa nezmeniteľným vlastnostiam daného prostredia, problému obstarania pevného miesta, na ktorom sa v tomto prostredí usídlime. Keď budujeme nové sídlisko na okraji mesta alebo zasadzujeme novú budovu do kontextu historic-

kého jadra mesta, uskutočňujeme v istom zmysle tiež osídľovanie.³

Po usídlení sa rozvíjajú ďalšie spôsoby bývania, ktoré sa dotýkajú základných foriem ľudského spolunažívania. Osídlenie je celkom, v ktorom sú navzájom prepojené jeho základné časti, ktoré súvisia so základnými činnosťami ľudskej spoločnosti (napr. myslenie, výchova, výroba, výživa, výmena, energetika, doprava, správa a i.). Stretávajú sa tu ľudia a vymieňajú si svoje myšlienky, city, produkty. Mesto je – alebo odjakživa bolo – scénou, na ktorej sa ľudia stretávajú. Stretávanie v meste však neznamená nevyhnutne jednomyselnosť. Predovšetkým to znamená, že sa tu stretávajú tí najrozmanitejší ľudia a z radu svojich vzájomných stretnutí získavajú skúsenosť bohatosti tohto sveta. *Mesto* je milieu možností. Zároveň pôsobí ako istý kolektor ľudí. Existenčný modus, ktorý sa s ním viaže, možno nazvať *kolektívnym (zhromažďujúcim, hromadným) bývaním* ([4], 57 – 58). Týmto pomenovaním sa vystihuje fakt, že bývanie v meste je stretávaním sa ľudí z rozmanitých končín sveta, z odlišných oblastí spoločenského života, je formou zhromažďovania a udržiavania celku spoločnosti ako jednoty v rozmanitosti.

Mohlo by sa zdať, že bývanie v meste, keďže nepredpokladá súhlasné dorozumenie, je akýmsi samovoľným dejom. Nesmieme však zabúdať, že nie mestský priestor vytvára spôsob bývania, ale ľudia, ktorí konajú podľa určitých vzorov (ideí, archetypov) v rámci súdržného spoločenského systému, vytvárajú mesto a spôsob bývania v ňom (samozrejme, funguje tu systém spätnej väzby). Tvrdiť opak by bolo to isté, ako tvrdiť, že justičný palác vynašiel právny systém spoločnosti.⁴

Nezabúdajme, že v rámci mestského milieu možností sa správame podľa spoločenských vzorov a uskutočňujeme akty voľby, čím sa užšie vymedzujú spôsoby stretávania, ustanovujú sa vzory dorozumenia a naše stretávanie sa deje v štruktúrovanejších spoločenských dimenziách.⁵ Z tohto stretávania vyrastajú spoločné záujmy, hodnoty, názory, na základe ktorých sa utvára určitá platforma rôznych sociálnych subjektov, ktoré si na udržiavanie spoločných hodnôt a na ich vyjadrenie vytvárajú isté fórum. Takýmto fórom je *inštitúcia* alebo verejná budova a spôsob bývania, ktorému slúži, možno nazvať *verejným bývaním*. Keďže verejný priestor stelesňuje celý rad názorov a hodnôt, môže slúžiť ako vysvetlenie alebo zviditeľnenie spoločného verejného sveta.

Život každého jednotlivca sa uberá svojou osobitnou cestou, na ktorej sa uskutočňujú rozhodnutia osobnejšieho charakteru. V bývaní sa preto uplatňuje aj istý odstup, ktorý je potrebný na vymedzenie a zachovanie vlastnej identity. Tento modus možno nazvať *privátnym bývaním*, pričom scénou, na ktorej sa odohráva, je *byt* alebo rodinný dom, teda isté útočisko, kde si človek uchováva a vymieňa pôvodné zážitky a skúsenosti, ktoré vytvárajú jeho osobný svet.

³ A keď vidíme v Bratislave bujnenie všetkých tých „riverparkov“, „euroveí“, „towerov“, od samého počatia mŕtvych replík babylonskej veže, nie je ani ťažké domysliť si, „kto“ a „čo“ sa tu usídľuje, ako mu asi záleží na charaktere daného miesta a jeho kontexte, hmotnom i duchovnom.

⁴ A tak netvrdím ani to, že park kultúry a oddychu (aj ten v Bratislave) vynašiel kultúru. Ale pýtam sa: Podľa akých vzorov konáme my tu a dnes, teda my, Bratislavčania a Slováci, tu v Bratislave a na Slovensku, aké miesta tu vytvárame a ako na týchto miestach bývame? Aký je to spoločenský systém, do akej miery je konzistentný, ak pripustí likvidáciu vlastných inštitúcií kultúry? Ak už nie je súdržný, kto alebo čo ho potom drží pohromade?

⁵ A simultánne na mňa útočí otázka: Podľa akých spoločenských vzorov sa správame a vykonávame akty voľby tu a teraz my, keď dôsledky sú nielen v porovnaní s našimi očakávaniami, ale aj v porovnaní s demokratickými štandardmi, ba i s „realsocialistickou“ kvázitotalitou také ničivé?

Výraz „verejný“, použitý na pomenovanie bývania, ktorému slúžia priestory inštitúcií, poukazuje na to, na čom participujú členovia spoločnosti, prípadne čo majú spoločné užšie vymedzené spoločenstvá vyznávajúce podobné alebo spoločné hodnoty. Privátnym bývaním myslím tie činnosti, ktoré sú izolované od prenikania iných. Pritom však treba pamätať na to, že izolácia tu znamená istý odstup, skôr ústranie než vykonávanie akýchsi nespooločenských činností, pretože aj súkromný život dodržiava, aj keď modifikovane, spoločenské vzory správania.

Pri uvažovaní o bývaní (a teda o architektúre i kultúre) a pri skúmaní problémov s ním spojených musíme pamätať na všetky tieto vrstvy, pričom podstatným určením, ktoré determinuje spôsoby bývania, nie sú architektonické štruktúry, ale socio-kultúrne štruktúry ľudského myslenia a cítenia, ľudskej cieľavedomej činnosti. Samozrejme, skúmanie spôsobov bývania a s nimi súvisiacich architektonických štruktúr nedáva vyčerpávajúcu odpoveď na otázku bývania. K celostnejšiemu uchopeniu bývania v jeho multidimenzionalite vedie až odhalenie jeho konštitutívnych vzťahov, v interakciách ktorých spočíva spoločný základ jeho rozličných prejavov.

Existenciálne potreby ako konštitutívne vzťahy ľudského bývania. Človek si buduje v architektúre priestory, ktoré mu majú pomáhať pri získavaní istej existenčnej opory vo svete. Architektúra nie je úkrytom – ani jaskyne ním neboli. Nie je ani „strojom na bývanie“ (Le Corbusier), ani prostriedkom separácie. Človek ju vytvára a človek ju obýva, cez ňu a s ňou sa konfrontuje, stretáva, spriatelňuje so svetom, je mu miestom, z ktorého vychádza do sveta a nadväzuje s ním vzťahy, vzťahy s druhým človekom, so spoločnosťou, a na ktoré sa vracia, aby tieto vzťahy udržiaval aj v činnostiach individuálnych, ktoré si uchovávajú zmyslupnosť len vďaka ich spoločenskému zakoreneniu.

Človek si vyberá na bývanie určité miesto, kde sa situuje v priestore a čase a vystavuje sa istému charakteru okolitého prostredia. Aby sa stalo oporným bodom jeho ľudskej existencie, musí disponovať kvalitami, vďaka ktorým človek vie, *kde je*, vie sa v priestore *orientovať*, a vďaka ktorým je schopný dané prostredie *prežívať* v jeho celku ako kozmos, nie ako chaos, teda ako zmysluplne usporiadané miesto, *jeho* miesto, miesto, na ktorom vie, *kto je*, na ktorom tvorí, nachádza a udržiava, ochraňuje zmysel seba i sveta, a tak sa s ním *identifikuje*.

V interakciách orientácie a identifikácie sa konštituuje všeobecná štruktúra bývania. Identifikácia sa viaže na veci, na ich charakter i telesnú formu, orientácia registruje ich priestorové usporiadanie. Predpokladom oboch týchto vzťahov je transcendencia, ktorá ako vzťah k svetu je bázou všetkých vzťahov človeka k bytiu. Nie je to niektorý z jeho aktov, ale fundamentálna kvalita ľudskej existencie, ktorá zakladá možnosť týchto aktov. Rodí sa v okamihu, keď si človek uvedomuje seba ako sebauvedomenú osobu v prítomnosti iných takýchto osôb. Možno hovoriť ešte o druhej „rovine“ transcencie, a to v prípade harmonického saturovania potreby identifikácie a orientácie. Tu je transcendencia istou vertikálnou dimenziou, ktorá vytvára fyzickú situáciu pre vzájomnú komunikatívnu interakciu. Teda duchovná alebo kultúrna transcendencia, ktorou vyrastáme nad číru fyzickú závislosť alebo prirodzenú osobnú závislosť. Sprevádza ju údiv, zážitok krásy, radosti a účastnej prítomnosti vo svete. V tejto „sile“ sa identifikácia a orientácia stretávajú a získavajú nový význam pre toho, kto *býva*. V transcencii ľudská existencia uchopuje a transformuje faktickú situáciu, a ustanovuje tak význam pravdivého prebývania

človeka vo svete.

Funkcie identifikácie a orientácie sú v procese bývania na všetkých jeho úrovniach vždy prítomné, navzájom neoddeliteľné. Je však zmysluplné ich rozlíšiť ako rôzne aspekty bývania, pretože vzhľadom na situáciu môže byť jeden z nich silnejší než druhý. Môžeme sa orientovať v priestore medzi vecami bez toho, aby sme sa s nimi plne stotožnili, a môžeme sa tiež identifikovať s istými vlastnosťami vecí bez toho, aby sme celkom jasne vedeli, kde sme.

V tradičných spoločnostiach vyrastá obydlie z interakcie krajiny, pôdy, klímy, z materiálov, ktoré sú utvárané pod vplyvom kolektívnej pamäti. Determinujúcim faktorom je vždy obraz, predstava sveta danej spoločnosti. Architektúra zviditeľňuje a stelesňuje tento obraz sveta udržiavaný spoločnosťou. Tak sa udržuje afinita medzi osobou a spoločnosťou, medzi človekom a priestorom.

Ak v súčasnosti pociťujeme absenciu týchto dimenzií architektúry, skrýva sa za tým viacero síl, či už je to jednorozmerné zacielenie na prepych a zisk bez významu a hodnoty, ignorancia miesta a jeho charakteru, technické, stavebné metódy homogenizujúce priestor, alebo dešpekt k historickým, kultúrnym a duchovným koreňom lokálnych foriem. Prostredie, priestor, veci v ňom sa považujú za neutrálne entity, predmety medzi predmetmi v kontinuite geometrického, estetizovaného priestoru, ktoré sa reflektujú bez vzájomných vzťahov medzi nimi a človekom.

Takéto separovanie človeka od priestoru pôsobí v architektúre, a teda pri tvorbe miesta na bývanie človeka deštruktívne. Korene takejto zhubnej situácie nespočívajú len v rovine „techniky“ alebo „vedy“. Spočívajú v oveľa hlbšom vnútri človeka, v spoločenských vzťahoch, v pavučine ktorých je uväznený alebo na pôde ktorých môže potvrdzovať svoju existenciu v jej viacvrstvovosti. A estetizácia ani formalizmus zjavne neponúkajú odpoveď. Architektúra sa nemôže stávať povrchným „využitím priestorových kvalít alebo zotrvať na prijatých archetypálnych významoch. Musí zahŕňať aj potvrdenie a ocenenie ľudských tvorivých síl“, čo je evidentné pri pohľade do dejín na to, čo ľudstvo vytvorilo a čo vytvoriť môže, a musí zahŕňať aj „určenie sféry významu“, ktorá je v ľudskej existencii primárna ([5], 107).

Architektonické diela a ich funkcie majú zmysel, keď sú vesmírom zaplneným živými ľuďmi, kozmom vymedzeným ľuďmi pre ľudí podľa vlastných dimenzií (duchovných, telesných, duševných, spoločenských). Tento človeku blízky, len jemu určený priestor, ktorý je iný, ako je priestor „tam vonku“, sa stáva predmetom ľudskej identifikácie, pretože stelesňuje tie významy ľudskej existencie, ktoré udržujú svet v jeho obývateľnosti, v otvorenosti životnému konaniu človeka. V identifikácii človek disponuje svojím svetom, a tým aj vlastnou identitou. Na to je zasa potrebné, aby sa človek dokázal otvárať obklopujúceho svetu.⁶

V budovaní a bývaní ako tvorení miesta ľudskeho seba potvrdenia, miesta, na ktorom človek tvorí a nachádza zmysel seba samého i sveta, miesta, z ktorého vychádza do sveta, aby naplnil svoj život vo zväzku s druhým človekom, v komunikatívnych vzťahoch

⁶ Identitu nechápem len ako „vnútornú“ kvalitu jednotlivca, ktorú odvíja zo seba ako pavúk niť, a teda ani bývanie nechápem ako realizáciu akéhosi skrytého Ja. Identita spočíva aj v interiorizácii pochopených vecí, v životnej skúsenosti, a preto je v bývaní potrebná aj otvorenosť človeka svetu, ktorý ho obklopuje.

v rámci spoločnosti, človek nevyhnutne vytvára určitý poriadok, ktorý mu slúži na obranu proti „chaosu“ cudzieho sveta a ktorý mu umožňuje orientovať sa v priestoroch vlastnej činnosti.

Tak ako identifikácia, aj orientácia je vždy spojená s naším konaním. Človek musí vedieť, kde je, aby mohol vôbec byť. Vo svojom budovaní a bývaní je človek situovaný v určitom priestore, obklopený vecami, udalosťami, medzi ktorými vytvára vzájomné vzťahy, určitý poriadok, ktorý mu umožňuje tvoriť, vyvíjať sa, vydávať sa na cesty do sveta, vytvárať mnohoraké vzťahy svojej účasti na živote, naplňovať svoj ľudský život v medziľudských vzťahoch. Len vtedy, keď prostredie nie je chaotické, môže človek vykonávať svoje ľudské činnosti. Ak má prostredie určitú zrozumiteľnú štruktúru, človek si dokáže vytvárať jeho jasný obraz, ktorý mu slúži nielen ako praktická pomôcka v jeho každodennom živote, ale poskytuje mu aj určitú nevyhnutnú psychickú istotu. Naopak, bez dobrého obrazu prostredia sa nevytvára harmonický vzťah medzi človekom a prostredím, nastupuje dezorientácia, v dôsledku ktorej sa emocionálna istota prevracia na strach alebo úzkosť ([6], 4 – 5).

V (prírodnom, hromadnom, verejnom, súkromnom) bývaní s harmonicky rozvinutými a uspokojovanými potrebami identifikácie a orientácie človek vedome prináleží k určitému konkrétnemu miestu, ktoré sa stáva na jednej strane ohraničeným útočiskom človeka a na druhej strane východiskom nepretržitého kontaktu s prostredím, miestom odchodu a návratu, miestom, na ktoré sa večne vraciame, z ktorého rozpoznávame diaľavy i blízkosti, miestom, ktoré nie je len čírym prostriedkom na bývanie, ale je miestom, ktoré je vlastným ľudským prístankom – domovom človeka. Na tomto „mieste“, v komplexnosti jeho vrstiev, v našom byte, v našej rodine, na uliciach nášho mesta, v rozmanitých dimenziách našich povolání, v atmosfére našej krajiny a spoločnosti rozvíjame vzťahy, v ktorých si vytvárame vlastný zmysel bývania a nášho života vôbec, vzťahy, v ktorých *mať* domov neznamena obývať dom a vytrácať sa v jeho prepychu zo spoločenských zväzkov, susedských a iných vzťahov ľudskej vzájomnosti, vzťahov, v ktorých *mať* svoj domov znamená kultivovať svet pre seba a seba pre svet, chrániť prepych „susedského“ bývania a medziľudských vzťahov, v ktorých sa človek ľudsky uskutočňuje vo svete, v ktorých sa mesto, dom, byt stávajú pre človeka zrozumiteľným, primerane usporiadaným prostredím vtelenej vzájomnosti ľudí. Ak sa človek z týchto vzťahov vytráca a zabúda sa vo svojej „vytratenosti“, stáva sa zabudnutým pre svojich blízkych a v tomto zabudnutí môže dospieť nanajvýš k strašnému poznaniu svojej ľudskej bezvýznamnosti. Skôr či neskôr iskra tohto strašného poznania prenikne aj cez tie najhrubšie steny hmotného prepychu.

Ľudské bývanie možno teda chápať ako špecifický aspekt komplexného vzťahu človeka a sveta, ako budovanie konkrétneho miesta, na ktorom si človek (ľudstvo) zhromažďuje svet pre seba, na ktorom prebýva a z ktorého vstupuje do sveta a na ktoré so zo sveta „tam vonku“ vracia. Konkrétnou figuratívnou inkarnáciou tohto miesta bývania v jeho viacnásobnom zvrstvení je práve architektúra.

Fragmenty kultúry a architektúry v atomizovanej spoločnosti. Svet, v ktorom žijeme, už nepozostáva z daností, z lokálne viazaných domén (kultúrnych, národných, etnických a pod.), stal sa otvorenou multiplicitou fragmentov najrozmanitejšieho pôvodu. Pluralistický (atomizovaný) stav spoločnosti nevyhnutne sprevádza rozklad tradičného

pojmu miesta. Nielenže množstvo miest stratilo svoj charakter a stalo sa obeťou priestorovej homogenity, ale nové informačné médiá nám umožňujú prežívať simultaneitu miest, čo narušuje náš zmysel pre špecifickosť, vhodnosť, primeranosť a identitu. V dôsledku toho starostlivosť o dané prostredie, ktorá tvorila bázu minulých kultúr, je podlomená. Kultúra pôvodne znamenala kultiváciu miesta ako súčasť integrovanej „tu“, zatiaľ čo dnes môže označovať už len kolekciu separátnych foriem a spomienok. No ak má kultúra zostať ľudskou kultúrou, nemôže nekultivovať duchovnú pôdu, z ktorej vyrastá a na ktorej žije človek, bytosť s osobným charakterom existencie, ktorá neprestáva vykresávať iskru ohňa mysle a citu. Len tak sa udržiava životodarné prúdenie ducha v kultúre. A kultúry v človeku.

Prirodzene, aj roztrúsené úlomky môžu disponovať istým významom ako „znaky“. S tým hádam súvisí pretrvávajúca prestíž semiológie ako módnjej teórie významu. Avšak tu je „jazyk znakov“ len výsledkom zvyku a konvencie a jeho platnosť sa tak obmedzuje na tých „používateľov“, ktorí sú schopní porozumieť „kódom“. Všeobecné alebo večné významy sú zrušené, vládne totálny relativizmus. Nominalista v Ecovom románe končí svoje „veľké rozprávanie“ slovami: „Nechávam tento spis neviem komu ani neviem o čom: *stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus*“⁷ ([7], 544). Znamená to azda, že postmoderné hľadanie významu končí v ničote a pohľad smerujúci k pôvodným zdrojom je len obeťou ilúzie? Veď tak, ako sme už viac ako dve dekády svedkami nástojčivého volania po navrátení štruktúrovanosti a zmyslu do nášho sveta v rôznych oblastiach sociálneho života (feminizmus, regionalizmus, otázky náboženstva, národa, etnicity a i.), aj v oblasti architektúry v jej postmodernej mnohorakosti zosilneli hlasy ekologicky a energeticky uvedomelého stavania, architektúry s akcentovaním regionálneho cítenia alebo architektúry, s vycibrenou vnímavosťou pre kontext tradície a miesta.⁸

Riešenie problému významu v architektúre vyrastá z riešenia otázky miesta a toho, čo pre nás miesto znamená. Otázka vytvárania miest je najvlastnejším problémom architektúry. Čokoľvek sa v našom živote odohráva, vždy to súvisí s miestom. Naše konanie, verejné i to najintímnejšie, sa odohráva vždy v konkrétnej situácii, teda v čase a priestore, teda na konkrétnom mieste. Ale aké miesta vytvárajú svojou ziskom zaslepenou dravosťou súčasní „developer“? A kto im to umožňuje? Koho záujem sa tu uskutočňuje? Kde sú zástupcovia občanov, ktorí prisahou spečatili svoju službu občanom, starosť a starostlivosť o mesto a jeho občanov? A kde sú občania, ktorí im to rozhodne pripomenú?

Aké miesto a pre koho vytvára River Park, táto nafúknutá, tupá demonstrácia vykořenosti na brehu Dunaja? Namiesto „čajov o piatej“ už len tance okolo zlatého teľaťa a idolatrické bučanie ponad Dunaj.

Táto ignorancia miesta, tradície i prítomnosti, táto arogancia plutokracickej moci

⁷ Niekdajšia ruža je dnes už len menom, len holé mená máme v pamäti.

⁸ Ale postmoderná hlava Jánusova v Bratislave zabudla aj na svoj moderný krk a zostala stuhnutá v pohľade dopredu, akoby jej vlastná minulosť a tradícia (tak predmoderná, ako aj moderná, tá gotická, baroková, klasická, secesná i tá funkcionalistická, ľudová i regionálna) boli zakázané. A pohľad dopredu si zamenila s pohľadom na jednu jedinú svetovú stranu, nielen poza Dunaj či Karpaty, ale pre istotu až za oceán. A tak ako v budúcnosti, aj pri pohľade týmto smerom vidí asi len ničotu, zničenú Atlantídu alebo vysvietený Titanic v neomylnom tanečnom pohodjovaní, plaviaci sa k svojmu osudu. Pretože to, čomu dáva vyrásť, je len nemý hlas matérie, a to napriek ľahkosti a transparentnosti stavebných materiálov a zvodne estetizovaným fasádam, interiérom, detailom a dizajnu. A tak hoci nie vždy, predsa len pomerne často máme pocit zneužitia úžasnej techniky a technológií, zmarenia ľudského umu i potu.

nám po demontáži našej vlastnej výroby, výživy, energetiky vytrvalo búra aj strechu nad hlavami, rozoberá nám našu kultúru.

Kultúra nie je len súborom hodnôt; podobne architektúra nie je len „schránkou“, sformovaným priestorom či len sumou stavieb a ulíc, ale predovšetkým je dcérou ľudskej pamäti a toho, čo je božské – je výsledkom ušľachtilého stvoriteľského aktu. A tak, ako v budovaní zakladáme bývanie vo svete v našich bytoch, kultúrou sa oslobodzujeme (a zodpovedne zaväzujeme) pre zakladanie nášho bývania v dome sveta. Na to potrebujeme opäť objaviť svet – ten bezprostredne blízky a náš, i ten vzdialený a cudzí – a vidieť ho v jeho diferencovaných kvalitách, objaviť ho v zmysle úcty a starostlivosti. Našu situáciu nezlepšíme ani tou najdokonalejšou technikou a veľkolepými plánmi, ak nebudú sprevádzané vnímavosťou a pozornosťou, ktorú budeme venovať ľuďom a veciam okolo nás, starostlivosťou o to, čo je v našej blízkosti. Tieto pominuteľné veci vidia v nás, najpominuteľnejších, záchrancov. A zachrániť ich môžeme len vtedy, ak ich prijmeme do našich srdiec ako hlas ducha, nie matérie. A zachrániť seba? Môžeme. Len ak sa prijmeme do svojich srdiec ako bytosti ducha, ktorým telo slúži na komunikáciu mysle a citu.

Nezabúdajme na tieto prosté „samozrejmosti“. Najmä dnes, keď sa celkom úmyselne vykopáva a rozširuje trhlina medzi generáciami, čo vedie k narušeniu kontinuity, k zahataniu živého toku tradície a k smrti kultúry. Naša kultúra je zdecimovaná, jej orgány sú jeden za druhým amputované. Bez duchovnej kultúrnej prestávame byť aj národom a nie sme ani ľuďmi, sme len živočíšnym druhom odsúdeným na vyhynutie ako ktorýkoľvek iný druh.

O tom všetkom trochu inak; tiež o význame a použití alebo ešte niekoľko poznámok o príbuznosti architektúry a filozofie. Na jednom mieste v *Rozličných poznámkach* Ludwig Wittgenstein pripomína: „Pamätaj na dojem, že dobrá architektúra vyjadruje myšlienku“ ([8], 40). Wittgenstein postrehol spoločný základ spôsobu myslenia vo filozofii a v architektúre, ich spoločnú potrebu integrity a poctivosti v situáciách nabitých ambiguitou. „Filozofická práca je vlastne – rovnako ako všestranná práca architekta – skôr prácou na sebe. Na vlastnom názore. Na tom, ako človek vidí veci. (A čo od nich žiada.)“ ([8], 31).

Architektúra je zvláštnym druhom umenia: premieňa užitočnosť na obraz. Jej význam sa rodí z hry otázok a odpovedí, v ktorej použitie je zdrojom otázok a v ktorej architektúra afirmuje spôsob života. Bez tejto interakcie sa nezrodí životný štýl. V tejto reciprocite spočíva vitalita architektúry.

Transformujúca schopnosť architektúry je zakorenená v použití, v skromnej potrebe ochraňovať, udržiavať a stelesňovať aktivity vlastnej kultúry. Ak vytrhne svoje korene z pôdy tejto potreby, tak stratí status takéhoto transformujúceho činiteľa. V tomto zmysle má architektúra podobný osud ako mýtický obor Antaios, syn Poseidona a Gaie, ktorý má silu len vtedy, keď sa dotýka svojej matky Zeme. Preto keď ho Herakles v zápase vyzdvihne do vzduchu, Antaios stratí kontakt so zemou, a tak zostane slabý a bezmocný ako novorodenec. Možno teda povedať, že niet čistej architektúry, že architektúra pre architektúru by bola nezmyslom. Alebo iným druhom umenia.

Architektúra načúva volaniu zvonku, mimo vlastnej oblasti, aby dokázala vyjaviť svoju odpoveď. Tak môže slúžiť celej ríši potrieb človeka a spoločnosti, teda *bývaniu*, to znamená, po prvé, potrebe zavedenia priestorového poriadku, ktorý umožní vykonávanie

rozmanitých činností ľudsky efektívnym spôsobom. To je báza použitia, základ saturácie existenciálnej potreby orientácie. Druhou rovinou je potreba uviesť do života symbolický poriadok, ktorý tieto skutočnosti inteligibilne stelesňuje. To je oblasť gesta, zmysel hry alebo báza uspokojenia existenciálnej potreby identifikácie.

A filozofia? Vo svojom priateľstve s múdrosťou robí vlastne to isté: nemá väčšiu ani menšiu ambíciu, ako vo svojom načúvaní otázkam (človeka, spoločnosti, sveta, bytia, mystéria...) artikulovať také myslenie a pochopenie alebo tiež vytvoriť také pojmy, ktoré pomôžu človeku vedieť, kde je a kto je.

Merateľné, nemerateľné. „Dobre temperovaná“ realita územia. Všetka autentická architektúra pôsobí ako výraz prapôvodnej formy vzťahov človeka k svetu pozemskému i transcendentnému. Je spätá tak s kultúrou, ako aj s krajinou a svojou biotropnou a symbiotickou povahou rešpektuje všetky živé sily, ktoré pôsobia na území, do ktorého je situovaná. Symbiotickosť architektúry sa rodí v dialektickom procese tvorby nového a súčasného zachovania už existujúceho. V takejto architektúre, tak ako vo filozofii, tvoríme vždy čosi nové, pretože pri každom tvorivom akte stojíme pred úlohou podať nové odpovede na staré i nové otázky, staré i nové potreby s využitím starých i nových prostriedkov. A súčasne v tomto tvorivom čine zachovávame a udržiavame čosi už existujúce, pretože architektúra, rovnako ako filozofia, nemôže existovať bez toho, aby bola vitálnou súčasťou kultúry utkanej z pradiava živej tradície a hodnôt zdedených z minulosti. V tomto zmysle jednou z esenciálnych dimenzií umenia, filozofie i architektúry je konzervácia, a to konzervácia zameraná nielen na zachovanie podmienok kontinuity života kultúry, ale – najmä v prípade architektúry – to znamená aj povinnosť starostlivosti o ekologickú rovnováhu ľudského teritória. Napokon, všetko, čo človek vytvoril a čo plní svoje biotropné funkcie, rešpektuje prírodné zákony. To je však len merateľná časť jeho diela. Tá nemerateľná vyrastá z jeho pocitov, túžob, snov. Ale potreba vyjadriť ich znamená nevyhnutne použiť kompozičné prostriedky, ktoré rešpektujú mierku, majú svoje hranice.

Ani v architektúre, ani vo filozofii nie je rozhodujúce byť tradičný alebo moderný a nejde ani o ohromujúcu originalitu. Skôr ide o pravdivosť, o hľadanie pravdy, tej nezmerateľnej. A o rozlišovanie merateľného a nemerateľného, relevantného a nerelevantného. Svedectvo podávajú diela Platónove, Iktinove, Rembrandtove, Bachove, diela Dostojevského i Franka Lloyda Wrighta.

V návrhu, ktorý je len odbleskom alebo, platónovsky povedané, tieňom idey, formy, je architekt odkázaný na hmotu, rozmer, rytmus, tvar, v ktorých musí uspokojiť vôľu idey, vôľu formy k bytiu. Musí hľadať odpoveď na otázku, ktorú kladie životná situácia. Len tak môže dorásť a vytvoriť miesto, ktoré sa otvára riešeniu konkrétneho životného problému, tej či inej podoby ľudského bývania vo svete. Autentický a zodpovedný prístup architektúry k tejto úlohe zohľadňuje sociálne, kultúrne, environmentálne, psychologické a ďalšie konkrétne miestne kritériá, teda okrem požiadaviek funkčnej a ekonomickej racionálnosti aj všetky faktory konkrétneho miesta a územia. Limitmi architektúry sú limity kultúry, ktorej slúži. Architektúra je stelesnením hodnôt, ktoré vypracovala kultúra na všetkých svojich rovinách: náboženskej, politickej, ekonomickej... Katedrála nevynašla náboženstvo.

To predpokladá akceptáciu dialektiky územia, na ktorom žijeme a tvoríme, teda pri-

jatie dejinného pohybu, ktorý spája všetky vzájomne pôsobiace životné sily, aj tie, ktoré súperia alebo si protirečia, do „dobre temperovanej“ reality. Preto zodpovednosťou architekta je vytvárať „harmóniu priestorov primeraných určitej ľudskej aktivite“, navrhovať koncept priestorov, teda domu, „v ktorom je dobré žiť“ ([9], 31). Takýto dom spĺňa nielen funkčné, technické a iné individuálne potreby, ale aj nároky územnej integrity (pričom je zrejmé, že územie a jeho zmysel sa nekončí na hraniciach hmotného územia).

V situácii dnešnej kultúry globalizovaného sveta a informačnej spoločnosti čelíme výzve pochopiť základné hodnoty a kultúrne archetypy, ktoré sú imanentné nášmu životnému priestoru, nášmu teritóriu. Uvedomenie si týchto hodnôt a kultúrnych pravzorov, no ešte predtým akceptovanie rehole trezrlivého vnímania, načúvania a odovzdania sa vôli k pravde bytia a prijatia zodpovednosti za jej stváranie, je predpokladom zrodu biotropnej, symbiotickej kultúry našej prítomnosti.

Na záver jedna, dve či tri rečnícke otázky na pripomenutie. Rozmetanie viacerých historicky a kultúrne vzácných pamätihodností sa stáva symbolom ohrozenej kultúry, a teda ohrozeného života na Slovensku. *Kultúrne leto*, ten „cirkus na kolieskach“, kultúru nezachráni. Je to len výkrik atomizovanej spoločnosti, ktorá nedokáže vytvoriť verejný život, pretože žiadny verejný život nemá, a tak „vyrába“ jeho náhradky. Aká spoločnosť, aká kultúra vytvorí plán zbúrania živej (historicky, umelecky, technicky pamätihodnej) kultúrnej inštitúcie? Predstavitelia ktorého štátu či mesta ležiaceho na svetovej rieke „kšeftujú“ s verejnou zónou nábrežia a odpredajú tieto priestranstvá na súkromné účely? Aká je to spoločnosť, ktorá si „vydržiava“ štátne inštitúcie, ktoré likvidujú jej vlastné inštitúcie verejného života, spoločne vyznávaných hodnôt a pretínajú nevyhnutnú podmienku jej života, jej krvný obeh – systém kolektívnej pamäti?

Architektúra – umenie, architektúra – hra otázok a odpovedí, architektúra – *lebensform* a rituál... Aj keď nehovorí, neskrýva. Čo naznačuje o našom bývaní, o našej existencii redukcia a likvidácia oblastí verejného záujmu a náhlivé búranie kultúrnych zariadení, pamiatok a pamätihodností architektúry a urbanizmu na jednej strane a rovnako náhlivé rozširovanie a budovanie sféry úzko súkromného záujmu jedinej, najbohatšej spoločenskej skupiny na strane druhej, to už netreba na tomto mieste ešte otvorejšie explikovať. A cesta pisateľa by sa úspešne zavřila, ak by sa ďalej odvíjala v myslení čitateľa.

LITERATÚRA

- [1] MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957. Pozri tiež [10].
- [2] SAINT-EXUPÉRY, A. de: *Citadela*. Praha: Vyšehrad 1975.
- [3] BACHELARD, G.: *Poetika priestoru*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1990.
BOLLNOW, O. F.: *Mensch und Raum*. Stuttgart: Kohlhammer 1976.
HEIDEGGER, M.: *Bytie a čas*. Praha: Oikoymenh 1996.
HEIDEGGER, M.: Budovať, bývať, myslieť. In: *Filozofia*, roč. 57, 2002, č. 5, s. 361 – 371.
- [4] NORBERG-SCHULZ, C.: Auf der Weg zur figürlichen Architektur. In: *Bauen und Wohnen*, 1985, Nr. 5, S. 55 – 60.
- [5] PÉREZ-GÓMEZ, A.: Abstraction In Modern Architecture. In: *Arkkitehti*, 1986, N. 2/3, S. 97 – 107.
- [6] LYNCH, K.: *The Image of City*. Cambridge: Massachusetts, The M.I.T. Press 1967.
- [7] ECO, U.: *Meno ruže*. Bratislava: Petit Press 2004.
- [8] WITIGENSTEIN, L.: *Rozličné poznámky*. Praha: Mladá fronta 1993.

- [9] KAHN, L. I.: *Ticho a světlo*. Praha: Arbor vitae 1999.
[10] ONDRUŠ, Š.: Die Behausungen der alten Slawen im Lichte der Linguistik. In: *Ethnologia slavica*. Universitas comeniana Bratislavensis. Facultas philosophica. Tomus VII. 1975, S. 65 – 83.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/6137/27.

doc. PhDr. Jozef Pauer, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR

VÝBOR SFZ PRI SAV NA VOLEBNÉ OBDOBIE 2008 – 2010

Predseda: Mgr. Róbert Karul, PhD., Filozofický ústav SAV, Bratislava

1. Podpredsedníčka: Mgr. Erika Lalíková, PhD., Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK Bratislava

2. Podpredseda: PhDr. Dušan Gálik, CSc., Filozofický ústav SAV, Bratislava

Výkonná tajomníčka: Mgr. Andrea Javorská, PhD., Katedra filozofie FF UKF, Nitra

Hospodár: Mgr. Milan Toman, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

Pokladníčka: Milota Spálová, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Ostatní členovia:

PhDr. Eugen Andreánsky, PhD., Inštitút filozofie a etiky FF, Prešov

PhDr. Zlata Androvičová, CSc. (zodpovedná za organizovanie prednáškovej činnosti)
Katedra spoločenských vied FEE TU, Zvolen

Doc. PhDr. Michal Chabada, PhD. (zodpovedný za organizovanie prednáškovej činnosti)
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

PhDr. Štefan Kostelník, PhD. (správca webovej stránky SFZ pri SAV)
Inštitút filozofie a etiky FFP U, Prešov

PhDr. Tatiana Mandová, CSc., Katedra filozofie FF UKF, Nitra

PhDr. Peter Nezník, CSc. (zodpovedný za organizovanie prednáškovej činnosti)
Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ, Košice

Kooptovaní členovia:

Mgr. Milan Toman (hospodár SFZ pri SAV)
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

Mgr. Richard Sťahel, PhD. (zodpovedný za organizovanie prednáškovej činnosti)
Katedra filozofie FF UKF, Nitra

Revízna komisia SFZ pri SAV:

Predseda: doc. PhDr. Dušan Špirko, CSc., Katedra filozofie FF UKF, Nitra

Členovia:

PhDr. Vlasta Dúbravová, CSc., Katedra etickej a občianskej výchovy PF UK, Bratislava

Doc. PhDr. Vladimír Manda, CSc., Katedra filozofie FF UKF, Nitra

Členovia výboru a revíznej komisie boli schválení na VZ SFZ pri SAV dňa 18. 9. 2008.

Funkcie členov výboru boli schválené na 1. zasadnutí výboru dňa 3. 10. 2008.

Kooptovanie členov bolo schválené na 1. zasadnutí výboru dňa 3. 10. 2008.